

Kafel, Mieczysław

"Kształtowanie się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku", Bartłomiej Golka, Warszawa 1969 : [recenzja]

Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego 9/2, 299-302

1970

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

I

Bartłomiej G o l k a, *Kształtowanie się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku*, Warszawa 1969, PWN, ss. 144.

Praca ta, wydana przez PWN w serii rozpraw Uniwersytetu Warszawskiego, została przedłożona Radzie Wydziału Nauk Społecznych UW jako rozprawa habilitacyjna. Autor pracy podejmuje problem weryfikacji dotychczasowych badań w zakresie nauki o prasie, czy mówiąc ściślej — „kształtowania się wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku”.

Autor określa na wstępie bliżej cel swojej pracy jako „próbę przeglądu i usystematyzowania wiedzy o prasie w Polsce XIX wieku oraz wskazania jej ówczesnego znaczenia społecznego i politycznego”. Wyjaśnia także, co rozumie pod pojęciem „wiedzy o prasie”. Zalicza do niej Autor „zasób wiadomości na temat wszelkich jej aspektów: prawnych, socjologicznych, historycznych, technicznych, redakcyjnych *etc.* Przy pewnej tolerancji można by je sprowadzić do dwóch głównych zagadnień: tworzenia i oddziaływania [prasy]”.

Te dwa cytaty, określające założenia pracy, są jednocześnie świadectwem, jak trudnego i złożonego zadania podjął się Autor, wkraczając w dziedzinę nie tylko pozbawioną w piśmiennictwie wzorów, ale i daleką od pełnej jasności strukturalnej.

Ogromne zadania merytoryczne i metodologiczne, wytknięte sobie przez Autora, zadania — podkreślić należy — całkowicie pionierskie na gruncie polskim, podnoszą w moim przekonaniu walor tej pracy, jakkolwiek grożą wieloma niebezpieczeństwami, od których Autor nie zawsze się zdołał ustrzec.

Zanim przejdę do uwag bardziej szczegółowych, pragnąłbym zacząć od układu pracy. Przy tak rozległym temacie, tak w sensie merytorycznym, jak i chronologicznym, kompozycja pracy stanowiła niewątpliwie poważny problem. Nie wydaje się, aby z tych względów było możliwe konsekwentne zastosowanie jednego układu, np. chronologicznego, lub jakiegoś układu rzeczowego. Autor najwyraźniej zetknął się z tą trudnością, bowiem wybrał drogę pośrednią, tj. przy dążności do układu chronologicznego odstępował od niego kilkakrotnie, by zachować jednolitość tema-

tyczną. To niewątpliwie nie ułatwia odbioru pracy, ale było to, moim zdaniem, nie do uniknięcia.

Pierwszy rozdział pt. „Początki wiedzy o prasie w Europie” jest niejako zapowiedzią wątku, który Autor przeprowadza przez niemal całą pracę — porównywania zrębów teorii prasy w Polsce z sytuacją w innych krajach, przede wszystkim we Francji. Dzięki temu praca zawiera szereg uprzednio nie wprowadzonych do piśmiennictwa polskiego danych, szczególnie z dziejów ustawodawstwa prasowego. Autor wyprowadza i uzasadnia interesującą tezę, iż specyficzne warunki polityczne w Polsce XIX wieku, ograniczenie swobody działania i wypowiedzi przez władze zaborców stanowiły główną przeszkodę dla formowania teoretycznych poglądów na zadania i funkcjonowanie prasy. Przykład Francji wskazuje, że właśnie konieczność prawnego regulowania działalności dziennikarskiej stawała się źródłem teoretycznych analiz i uogólnień.

Rozdział drugi „Początki badań historyczno-prasowych w Polsce” zapoczątkowuje podział tematyczny pracy na części poświęcone naukowym metodom wzbogacenia wiedzy o prasie i dyskusje teoretyczne w publicystyce. W rozdziale tym Autor wykroczył, moim zdaniem niezbyt fortunnie, poza granice wytyczone tytułem pracy, bowiem zajął się, w sposób nieraz tylko fragmentaryczny, opiniami o prasie w Polsce wieku XVIII. Sądzę, że właściwsze byłoby rozszerzenie tematu także i o ten okres przy jednoczesnym wyczerpującym naświetleniu zagadnienia.

I w tym jednak rozdziale nie brak ciekawych stwierdzeń i doniesień, jak np. o zamierzeniach Karola Estreichera w dziedzinie historii prasy. Nawiasem mówiąc, Autor wspomina w innym miejscu o stwierdzeniu Estreichera, iż napisał on *Histotrię wolności druku w Europie*, o czym chyba nie było dotąd wiadomo. Równie interesujące, choć po części oparte na materiałach publikowanych, są uwagi o zamierzeniach Skimborowicza. Wszystko to świadczy o zainteresowaniu wiedzą o prasie w Polsce pierwszej połowy XIX wieku, o planach tworzenia syntetycznych prac historyczno-prasowych. Autor wykazuje słusznie, że zainteresowania takie występowały w tym czasie jednocześnie w wielu krajach Europy.

Rozdział trzeci pt. „Prasa w publicystyce pierwszej połowy XIX wieku”, oprócz obszernej charakterystyki poglądów teoretyków francuskich z B. Constantem na czele, zawiera omówienie publicystyki — powiedzielibyśmy dziś — „prasoznawczej” Feliksa Bentkowskiego oraz Brunona Kicińskiego. Zwłaszcza ta druga część rozdziału jest szczególnie interesująca. Choć bowiem w piśmiennictwie polskim nie brak prac poświęconych Kicińskiemu, jego zainteresowania teoretyczno-prasowe kryły się w cieniu prowadzonej przez niego walki o wolność druku. Golka wydobywa tę właśnie stronę zagadnienia.

Podobnie rzecz się ma z częścią rozdziału poświęconego kwestiom teo-

retyczno-prasowym w publicystyce powstania listopadowego. Choć nie brak publikacji na temat wolności druku w czasie powstania, Autor starał się ukazać sprawę dotąd pomijaną — pilną potrzebę rozważań teoretyczno-prasowych dla potrzeb ustawodawstwa prasowego w warunkach wolności politycznej. „Okres ten był jednocześnie dobitnym przykładem tego — pisze on — jak palącą kwestię stanowiło zagadnienie wolności prasy, jej regulowania nie tylko według pewnych tendencji politycznych, ale i zgodnie z doświadczeniami teoretycznymi”.

Do szczególnie interesujących części tego rozdziału zaliczam również uwagi o publicystyce na temat prasy i dziennikarstwa na łamach poznańskiego „Tygodnika Literackiego”, pisma dobrze znanego historii naszej prasy z zupełnie innych jednak powodów. Ten element jego publicystyki uchodził dotąd uwagi.

Rozdział czwarty — zatytułowany „Na drodze do syntezy historyczno-prasowej” — charakteryzuje rolę kilku wcześniejszych historyków naszej prasy, a zwłaszcza F. M. Sobieszczańskiego, który niezależnie od postawy, jaką zajmował w ówczesnym życiu politycznym, pozostawił po sobie wartościowe publikacje historyczno-prasowe. Autor traktuje go jako pierwszego historyka nowoczesnej prasy, badającego ją w sposób wszechstronny, nie ograniczony do elementów literackich.

Rozdział piąty — „Zasadnicze momenty publicystyki na temat prasy w drugiej połowie XIX wieku” — zapoczątkowuje tę część książki, która niemal w całości zawiera materiały i problematykę uprzednio pominięte w pośmiennictwie polskim. Na temat prasoznawczych wypowiedzi Kraszewskiego, Klaczki, czy też pozytywistów, znaleźć można zaledwie kilka przypadkowych i fragmentarycznych wzmianek. Nigdzie natomiast sprawy te nie znalazły pełnego ujęcia i komentarza.

Przypomnienie wypowiedzi Świętochowskiego, Wiślickiego czy Prusa posiada zresztą wartość nie tylko dokumentarną, ale jednocześnie jest przyczynkiem do form i struktury dzisiejszych badań prasoznawczych. Rzuca się tu w oczy wielki wysiłek Autora, który przewertował dziesiątki roczników czasopism i przestudiował setki zapomnianych na ogół artykułów i prac.

Końcowe rozdziały, takie jak: „Jan Władysław Dawid. Początki statystycznej analizy treści dzienników” oraz „Stanisław Jan Czarnowski. Próba syntezy historyczno-prasowej”, Autor traktuje jako ukazanie prób naukowego badania rozmaitych aspektów prasy, zapoczątkowujących wiedzę o prasie, uzyskiwaną metodami naukowymi. Po tej linii idzie też rozdział ostatni — „Początki zorganizowanej pracy badawczej”, który jednak nie zawiera charakterystyki badań, lecz tylko ich organizację.

Reasumując wrażenia z lektury pracy, trzeba niewątpliwie zacząć od ocen dodatnich. Praca jest przedsięwzięciem oryginalnym tak pod wzglę-

dem tematyki, jak zebranego materiału. Autor wykorzystał ogromny i bardzo różnorodny zasób źródeł, przede wszystkim czasopism, książek oraz dokumentów archiwalnych. Nie ograniczył się do literatury polskiej, lecz wykorzystał również wiele pozycji obcojęzycznych, głównie francuskich i angielskich. Przypomniał niemało zapomnianych, aczkolwiek wartych pamięci, publikacji.

Wśród zamierzeń, sygnalizowanych we wstępie, zrealizował m. in. najgłówniejsze — ukazanie wartości myśli prasoznawczej dla kształtowania oblicza prasy polskiej XIX wieku i jej funkcji ideowych, tak ważnych w warunkach niewoli. Częściowo udało mu się też wykazać więzi między poszczególnymi dziedzinami prasoznawstwa, potrzebę wszechstronnego badania prasy z punktu widzenia wielu kierunków badań.

Wobec ogromnego zakresu pracy, wyznaczonego tytułem, można by natomiast wytknąć Autorowi ograniczenie się w zasadzie do problematyki Królestwa Polskiego i pominięcie innych zaborów. W niektórych partiach praca wywołuje wrażenie niedosytu, wydaje się bowiem, że Autor nie wyczerpał wszystkich możliwości analizowania i choćby wysuwania hipotez.

W sumie Autor przedstawił nam rzetelnie wypracowany rodowód polskiej wiedzy o prasie, uwzględniając w tym opracowaniu szeroki wachlarz zainteresowań różnych dyscyplin oraz wskazując na integracyjne dyskusje i na próby wyodrębnienia się nowej dyscypliny naukowej, którą umownie określamy jako prasoznawstwo.

Mieczysław Kafel

II

Stanisław Lam, *Życie wśród wielu*. Przygotował do druku Andrzej Lam, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1968, ss. 448.

Stanisław Lam, zmarły przed czterema laty w Paryżu, historyk literatury, publicysta i bibliofil, pozostawił po sobie bogatą spuściznę w postaci licznych monografii literackich, rozpraw bibliofilskich i bibliograficznych (*Książka wytworna*, 1922, *Le livre polonais au XV et XVI siècle*, 1923) oraz prac historycznoliterackich (m. in. *Współcześni pisarze polscy*, 1922, *Polska literatura współczesna*, 1924). Szczególnie duże zasługi położył Lam na polu pracy edytorskiej, redagując *Ilustrowaną encyklopedię* Trzaski, Everta i Michalskiego (1927—1937), tejże firmy *Encyklopedię powszechną* (1933) i *Encyklopedię XX wieku* (1937), współredagując *Wielką literaturę powszechną* (1930—1933), *Wielką historię powszechną* (1934—1939) oraz wydaną w Paryżu *Podręczną encyklopedię powszechną A—Z*